

Magyarország első átfogó történeti kronológiáját Kerékgyártó Árpád, a budapesti egyetem tanára adta ki 1875-ben *Hazánk évlapjai. Magyarország történetének kortani átnézete, 884—1849* címen. Kerékgyártó munkája évről-évre, az éveken belül hónapok és napok szerint tagolva, a következő eseményekre, illetve jelenségekre terjed ki: „Ehség, kórvész, földrengés, vízkár s egyéb elemi csapások dúlása. Jótékony intézetek, a szabad királyi városok keletkezésének sorrendje. A magyar birodalom területének gyarapodásai, szenvedett csorbái. Az ország- vagy részleges gyűlések száma, helye, tartalma. Az alkotmány felfüggesztésének időszakai. A dynastiák keletkezése, átalakulása. Alkotmánygaranciák, fejedelmi capitulatiók. Viszonyok a külállamokhoz és az azokkal kötött szerződések. A szent korona viszontagságai. A szabadságharcok, a népszendülések. A hadsereg koronkénti létszáma. Idegen népek gyarmatosítása, a magyar állam és nemzet iránt tanúsított érzülete. Tündöklő erény példák. Szembeötlő visszaélési esetek. Idegen befolyás garzdálkodása stb.”

Kerékgyártó tehát mindennek előtt a politikai eseményekre és a politikai élet megnyilvánulásaira volt figyelemmel, mellettük azonban helyet adott a természeti csapásoknak, bizonyos közigazgatási és művelődési adatoknak is. Teljesen mellőzte azonban a gazdasági fejlődés dátum szerint megfogható tényeit. Kerékgyártó könyve egyébként korántsem száraz felsorolás: a tényeket nemcsak közli, hanem magyarázza és értékeli is, s „a hazai történelem kortani átnézete segélyével” saját politikai és történelmi felfogását kívánja népszerűsíteni. Munkája különben sajtószerű keveréke a lexikonnak és az olvasókönyvnek. Kerékgyártó ugyanis azon túl, hogy magyaráz és értékeli, gyakran és hosszan idéz a törvényekből, a békekötések szövegéből, általában a politikai dokumentumokból. Részleteket közöl középkori oklevelekből és újkori diplomáciai utasításokból, sőt közérdekű magánlevelekből is, nem minden tendencia nélkül. Szemlélete persze régen elavult, de elavult tényanyaga is. Nem mindig a leglényegesebb adatokat közli, másrészt pedig, amit közöl, az sem mindig megbízható.

Kerékgyártó kezdeményezésének több mint fél évszázadon át nem volt folytatója. Legközelebb a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írt *Magyar Történet* 2. kiadása (Budapest 1935—36) köteteinek a végén találunk Török Pál által készített „időrendi áttekintést”. Ez az amúgy is viszonylag kis terjedelmű és szűkszavú kronológia lényegében csupán a szöveg adataira terjeszkedik ki. Anyagát három — a közlésben párhuzamosan futó — részre osztja. Az első a „köztörténet”, mely a politikai és katonai eseményeket közli; a második az „anyagi műveltség” felíratú rovat, mely a kimondottan gazdasági adatokon kívül felölel bizonyos kormányzattörténeti, sőt politikai jellegű közléseket is (királyválasztási feltételek, főméltóságok kinevezése, városi kiváltságok adományozása, a nádori jogkör szabályozása stb.), nem egészen világos válogatás alapján. A harmadik rovat, mely a „szellemi műveltség” nevet viseli, ha lehet még vegyesebb; a művelődéstörténeten kívül itt találjuk többek közt a püspöki és érseki kinevezéseket, itt sorolja fel a török elleni harcra folyósított pápai segélypénzeket, valamint a városi és a falusi számadások ellenőrzésére kiadott rendeleteket is. Azt sem

hagyhatjuk szó nélkül, hogy adatai gyakran megbízhatatlanok és pontatlanok, sőt tévesek.

A következő időrendi áttekintés az 1961-ben megjelent egyetemi tankönyv, az egyébként négykötetes *Magyarország története* első három kötetében található, és a kezdettől 1849. augusztus 22-ig terjed. (Az 1972-ben kiadott és 1849-től 1918-ig terjedő IV. kötethez nem készült kronológia.) Az adatokat nem bontja tárgy szerinti csoportokra, hanem egy időrendben közli, viszont több betű- és szedéstípust alkalmaz (dőlt betű, csupa nagybetű, vastag betű, ritkított szedés stb.), ezzel akarva megkülönböztetni a politikai, katonai, gazdasági stb. eseményeket és ugyanakkor elválasztani a fontosat a kevésbé fontostól. Az egyébként vázlatos áttekintés csak 1848–49-ben válik aránytalanul (és indokolatlanul) részletessé.

1964-ben jelent meg Molnár Erik főszerkesztésében a nagyalakú, kétkötetes *Magyarország története*. A kötetek végén adott időrendi áttekintés a kezdetektől 1962-ig terjed. Adatait három párhuzamos rovatban közli, ezek címe: Magyarország története, Egyetemes történet és Művelődéstörténet. A rovatcímek azonban megtévesztők, mert részben átnyúlnak egymáson. Az első rovatban ugyanis csak a magyar történet politikai és katonai eseményeit találjuk. A művelődéstörténeti adatokat (irodalom, tudományok, képzőművészet, építészet, zene stb.) a harmadik rovatban közli, belekeverve az egyetemes fejlődés jelenségei közé. Ez persze aránytalanságokra vezet, s nem segíti elő az áttekintést sem. A zavart még fokozza, hogy egyes adatok nem tudni milyen alapon minősültek művelődéstörténetinek (pl. a pécsi Zsolnay-gyár megalapítása, a börze létrehozása, a vasutak államosítása vagy a dohányadó bevezetése stb.).

Néhány év hiján egy évszázaddal Kerékgyártó munkája után, 1968-ban jelent meg Gunst Péter szerkesztésében a *Magyar történelmi kronológia. Az őstörténetől 1966-ig*. (Budapest, Tankönyvkiadó. Harmadik, átdolgozott és adataiban 1970-ig elhozott kiadása: 1979.) Ez a mű oktatási segédkönyvnek készült, s szerkesztőjének egyik fő problémája az volt, hogyan tudja a „kronológiai adatok halmazát” egységes fejlődésbe fogva bemutatni. Ahogy az első kiadás előszavában olvassuk: „Célunk az volt, hogy... összefüggő történetet adjunk, olyat, amely bemutatja a történelem menetének főbb vonalait, a fontosabb események közötti összefüggések lényegét is... Külön problémát okozott, hogy egy alapvetően kronológiai szemléletű munkában... hogyan tudjuk beilleszteni a gazdasági és társadalmi fejlődésnek sokszor semmiféle kronológiai felsoroláshoz nem köthető mozzanatait.” A kérdést úgy oldották meg, hogy a kötetet korszakokra, fejezetekre osztották, s az egyes fejezetek előtt összefoglaló áttekintésben utalnak a gazdasági és társadalmi fejlődés alakulására.

Ne vizsgáljuk most, hogy sikerült-e a Gunst-féle kronológiának „összefüggő történetet” adnia. Ami azonban a szorosán vett kronológiai részt illeti, legfőbb hibája, hogy — részben terjedelmi okok miatt — a fontos eseményeket is csak részben közli, illetve gyakran összevontan, summás bekezdésekben utal rájuk. Maga a szöveg többnyire elbeszélő jellegű, s csak annyiban kronologikus, hogy a mondatba beszótt dátumokat vastag betűs szedéssel kiugratja a sor elejére. Az, hogy mit közöl és hogy mit hagy el, néha ötletszerű, a nemegyszer össze nem tartozó események egy mondatba vonása pedig azt a látszatot kelti, hogy közöttük ok-okozati kapcsolat van.

Az előzmények között utalnunk kell azokra a kronológiákra, amelyek a történeti fejlődés valamely korszakát vagy részét világítják meg a részletekre is kiterjedő figyelemmel. Közük legfontosabbak a munkásmozgalom-történeti kronológiák, amelyek a 19. század derekától napjainkig feldolgozták az anyagot. Közülük csak hármat említünk mint legfontosabbat, mindegyik az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetében készült. Időben elsőnek az 1944 szeptemberétől 1968 végéig terjedő kronológiai áttekintés jelent meg. (*A Szocializmus útja. A felszabadulást követő negyed-*

század kronológiája. Szerkesztette: Szabó Bálint. Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.) Ezt követte az 1919—1945 közti rész (*Negyedszázados harc. A munkásmozgalom történetének kronológiája*. 1919. augusztus 1.—1945. április 4. Szerkesztette: Szabó Ágnes és Vértés Róbert. Akadémiai Kiadó, Budapest 1975). A harmadik, amely már munkánk szerkesztése közben jelent meg, az 1868 és 1919. augusztus 1. közötti munkásmozgalom kronológiai feldolgozása. (*Uj erők születése. A magyarországi munkásmozgalom történetének kronológiája a dualizmus és a két forradalom időszakában*. Szerkesztette: S. Vincze Edit, Barna Zoltán és Vértés Róbert. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979.)

Végül megemlítjük a Magyarország története (főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál) egyes kötetéhez készült időrendi áttekintést, melyből eddig az 1790—1945 közti időszak jelent meg. (Akadémiai Kiadó, Budapest 1977—1980.) Ennek az időrendi áttekintésnek az összeállítása kevéssel a mi munkánk előtt kezdődött, ugyancsak a Történettudományi Intézetben. Részben a szerzők is azonosak.

A *Magyarország történeti kronológiája* munkálatai 1975-ben indultak. Miután a Történettudományi Intézet igazgatósága — ezen sorok írójának tervtanulmánya alapján — az alapelveket lerögzítette, kijelölte a munkatársakat és a szerkesztőket. Az anyaggyűjtő munka 1976-ban kezdődött, a kéziratok zömükben 1978 elejére készültek el. A lektorálás, a nyers kéziratok szakmai körben való megvitatása után a szerkesztés 1980 elejére fejeződött be.

A *Magyarország történeti kronológiája* összeállításakor abból indultunk ki, hogy a kronológia feladata nem az, hogy a jelenségek közötti ok és okozati kapcsolatokra rámutasson, még kevésbé az, hogy a fejlődés nagy vonalait kibontsa és feltárja. Mindkét feladat a monográfiák és szintézisek hatáskörébe tartozik. A kronológia feladata, hogy egyrészt a fejlődés mindenkeri kereteit rögzítse, így az életet befolyásoló, kitapintható és időben rögzíthető természeti jelenségeket és csapásokat (földrengés, árvíz, járvány stb.), másrészt főként az emberi tevékenységet, a vele összefüggő politikai, katonai, gazdasági és kulturális eseményeket adja szigorú időrendben. A kronológiát akkor ütük fel és használják, amikor az események pontos idejére, tényszerűségeire keresnek megbízható adatokat, s nem akkor, amikor a fejlődés rugóit, a jelenségek összefüggéseit, a történelem törvényszerűségeit vagy éppen a szerkesztő egyéni véleményét akarják megismerni.

Ugy véltük, hogy a kronológiát nem segíti célja elérésében, ha az adatokat táji csoportokra bontjuk. Minden ilyen jellegű elosztás valamelyest mesterséges, ezért megnehezíti a keresett adat megtalálását, amellyel elkerülhetetlenül ismétlésekre vezet. Hogy gyakorlati példát mondjunk: ha a 16—17. századi Erdély történelmét külön fejezetbe sorolom, nehéz lesz eldöntennem, hol említsem meg az erdélyi fejedelmek által vezetett Habsburg-ellenes küzdelmeket, amelyekben a királyi Magyarország lakossága is részt vett, s a katonai események szinte teljesen a királyi területen zajlottak le. Szétvágom az egységes eseménysorozatot aszerint, hogy a király vagy a fejedelem felségterületén történt? Ebben az esetben mindkét helyen csonkává válik és önmagában érthetlenné lesz a közlés. Vagy megismétlem a lényegét mindkét helyen, ez viszont felesleges szöszaporításra vezet. Egyik helyen utalok a másikra? Megnehezítem a kronológia használatát.

Ha viszont tárgyi csoportokat alkalmazunk, számos esetben majdnem lehetetlen eldönteni, hogy valamely adat hová kerüljön. Hová soroljuk pl. Széchenyi István *Hitel* című munkájának megjelenését: a művelődési, a gazdasági vagy a politikai fejezetbe? II. József Türelmi Rendelete a politikai vagy a művelődési fejezetbe való inkább? Az 1800-as évek elejének bécsi vámrendeletei, amelyek az ország gazdasági életét érték

béklyóba, de politikai mozgalmakat ébresztettek, hová helyezendők? Akár ide, akár oda sorolom őket, eljárásom vitatható.

Mindezek a megfontolások azt eredményezték, hogy az adatoknak egy egységes időrendben való közlése mellett döntöttünk. Időrendi fejezetekre is csak a könnyebb áttekinthetőség kedvéért tagoltuk az anyagot.

A *Magyarország történeti kronológiája* a kezdetektől 1970-ig öleli fel a magyar történelem eseményeit. Adatai a mindenkori országhatárok által befogott teljes területre terjednek ki, tehát 1919-ig a történelmi Magyarország egészére. Amikor a 16–17. században a korábban egységes magyar királyság népe két külön államban folytatta életét (a királyi Magyarországon és az erdélyi fejedelemségben), a kronológia természetesen mindkettőre kiterjed, és magában foglalja a török hódoltságot is, amelynek a Porta uralma alá kerülését nemzetközi szerződés sohasem mondotta ki, sőt a békekötések a terület nagy részére kifejezetten elismerték a magyar király joghatóságát is. Horvátország esetében viszont csak a magyar fejlődéshez is kapcsolódó, azzal összefüggő (tehát nem pusztán horvát) események kerülnek megemlítésre (pl. a török elleni közös védelem, magyar és horvát nemesek együttműködése a bécsi kormányzat ellen, összefonódó társadalmi mozgalmak stb.). Az országhatár fontosabb módosulásait egyébként térkép-vázlatokon mutatjuk be.

Az országhatárra vonatkozó általános szabályt nem alkalmaztuk az államalapítás előtti időre. Bevettük tehát egyszerűen a magyar őstörténet és a vándorlások adatait, valamint Magyarország földjének a honfoglalás előtti történetét. Még egy kivételt tettünk: a politikai emigrációk és a határokon kívül élő magyarok életének legfontosabb és legjellemzőbb adatait is közöljük. A történelmi országhatáron belül viszont igyekeztünk valamennyi itt élő nép (nemzet) fejlődését szóhoz juttatni, nemcsak a politikai eseményeknél, hanem kulturális és gazdasági vonatkozásban is.

A szomszédos és távolabbi országok, népek múltjából, az egyetemes történet eseményeiből csak a legfontosabbakat közöljük, azokat, amelyek közvetlenül hatottak a magyar viszonyokra, vagy amelyek az emberi fejlődés általános mérföldkövei.

Arra törekedtünk, hogy a lehetőség határain belül adataink a történelmi élet egészét átfogják. Tehát a politikai és katonai eseményeken túlélve a demográfiai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés dátum szerint megfogható jelenségeit is. Lényeges esetekben nemcsak a végső, a záró eseményt tüntettük fel, hanem a hozzá vezető utat is. (Ilyen esetekben az összetartozó adatokra a következő dátumra utaló nyíllal figyelmeztettünk.)

Az adatokat lexikon-stílusban irtuk meg, de úgy, hogy a kérdés lényegéről megadják a szükséges tájékoztatást. Igyekeztünk az általános alanyban való kijelentést kerülni (pl. kiadja a rendeletet), és mindig konkrétan fogalmazni (pl. ez és ez kiadja rendeletét). Nem elégedtünk meg a törvények, rendeletek, békekötések stb. pusztá tényének közlésével, hanem röviden lényegüket is közöltük. Kerültük azonban az értékelést, a magyarázatot vagy a következtetéseket levonását. Nem közöltünk az eseményhez szorosan nem tartozó felvilágosításokat sem (pl. valamely kinevezésnél az illető személy születési vagy halálozási évét). Minden lényeges adatot a megtörténés időpontjában iktattunk be, az önmagukban nem jelentős járulékos adatokat viszont a fő adat után, zárójelbe téve hoztuk (pl. egy hadjárat állomásait). Rövidítéseket általában nem alkalmaztunk.

Az őskor—vaskor, illetve a magyar őstörténet esetében a dolog természetéből következően csaknem kizárólag régészeti időrendet alkalmaztunk, hiszen e korszakokból írott forrás alig van. Ez az időrend, a régészeti időmeghatározás viszonylagossága miatt, az elsődlegesen írott forrásokra épülő későbbi korszakok kronológiájával szemben hozzávetőlegesnek tekintendő.

Nem egy esetben komoly nehézséget jelentett, hogy egyes korszakokra, eseménysorokra a legalapvetőbb feldolgozások is hiányzanak. Máskor a különböző munkákban található

eltérő időpontok okoztak gondot. Végül is számos esetben javítanunk kellett a szakirodalomban, sőt a köztudatban is rosszul begyökeresedett dátumokat. (Ebből a szempontból sajnálatos, hogy legalább bizonyos esetekben nem volt lehetőségünk forrásaink idézésére.) Ahol viszont — főleg a korai történetnél — az események datálása körül viták, jelentékeny eltérések vannak, a főbb álláspontoknak helyet adtunk, jelezve a megoldás problematikus voltát is. Az újkori és legújabb kori történelemben ilyen jellegű problémák már nemigen vannak, annál gyakoribb viszont, hogy főleg békekötések, szerződések, rendeletek, sőt törvények is különböző dátumok alatt kerülnek említésre, s ezek mindegyike helyes. Az eltérések oka, hogy egyik esetben az aláírás, másikban a becikkelyezés vagy éppen a kihirdetés időpontját veszik alapul. A félreértések elkerülésére igyekeztünk mindig úgy fogalmazni, hogy egyértelműen kiderüljön, minek a dátumát közöljük.

Néhány esetben viszont a különböző álláspontok közül egyik mellett kötöttük le magunkat. Vonatkozik ez mindenekelőtt középkori törvényeink törvénycikkelyek szerinti felosztására, amit különböző szerzők utólag különböző módon végeztek el. A kronológia szövegében megadott középkori törvénycikkelyszámokat a következő művekből vettük át: Závodszy Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. (Függelék: A törvények szövege.) Budapest 1904.; a 13. századra: *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához*. I. Szerk. Lederer Emma. Budapest 1964.; *Decreta regni Hungariae 1301—1457*. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976.; az 1458—1526 közötti korszakra: Josephus Nicolaus Kovachich: *Sylloge decretorum comitialium inlyti regni Hungariae*. . . t. I. Pesthini 1818., továbbá *Magyar Törvénytár*. (Corpus Juris Hungarici.) t. I. Szerk. Márkus Dezső. Budapest 1899.

Magyarország királyai, államfői és az erdélyi fejedelmek uralkodási, illetve elnökösködési dátumai mellett közöljük több országos méltóság kinevezésének (hivatalba lépésének) adatát is. Ezek a nádor, az országbíró (illetve elődje az udvarispán), az erdélyi vajda (a 18. századtól a főkormányzó), a polgári korszakban a miniszterelnök, az egyházi méltóságok közül pedig az esztergomi érsek. Mivel csak a kinevezés és a méltóságtól való megválás időpontját adjuk, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a függelékben ugyan-ezen méltóságok évről-évre állított listáját is közöljük. A többi, részben kisebb világi és egyházi tisztségviselő (a horvát bán, egyes miniszterek, az érsekek, a püspökök stb.) kinevezésére csak fontosabb esetekben utalunk. A polgári korszak kormányváltásainál azonban mindig közöljük a miniszterek teljes névsorát.

Azokat a nagyobb részét gazdasági és művelődési adatokat, amelyeket nem tudtunk napi dátumhoz kötni, minden esztendőnél december 31-e után „az év folyamán” címszó alatt közöljük. Az itt tömörülő különböző adatok sorrendje az alábbi: demográfia, politikai és katonai események, gazdaságtörténet, művelődéstörténet. Ez utóbbin belül: építkezés, művelődési intézmények, könyvnyomdák, könyvkiadás, színház, mozi, képzőművészetek, zene.

Szólnunk kell a nevek írásában követett gyakorlatunkról is. Közismert, hogy a családnemek állandó írásmódja csak a 18. században kezdett kialakulni. Korábban ez is a mindenkori és az egyéni helyesírásnak megfelelően változott. Ugyanaz a személy sem írta mindig egyformán a nevét, a család tagjai meg éppen nem. Mivel az ugyanazon családhoz tartozók nevét — egészen ritka kivételektől eltekintve, mint amilyen pl. Széchenyi István gróf nevének a család gyakorlatától eltérő egyéni írása — azonosan kellett írunk, régebbi korok változó névírásait csak ritkán vehettük figyelembe. Azoknál a történelmi családoknál, amelyek a 19. századot megérték, a család állandósult írásmódját vettük át korábbi korszakokra is (pl. Illésházy, Dessewffy, Esterházy stb.). A 19. század előtt kihalt

